

id enim summopere prodest ad propriæ conscientiae tranquillitatem. Hinc nullimode probamus qui aperte in Catechesibus, atque generatim vellet de hoc fideles deobligare, cum multi tunc possint allucinari. Excipimus scrupulosos et qui sunt timoratae conscientiae, et non solent deliberate peccare lethali-ter; isti enim in dubio rationabiliter, imo certo credere pos- sunt non deliquisse; cum praesumptio sumatur ex commu- niter contingentibus.

Advertimus cum Laymano peccata dubie tantum commissa non esse materiam sufficientem; ideo si alia peccata certa desint, vel ex praeteritis certa quaerenda materia, vel sub conditione in necessitate impe- tranda absolutio (F).

42. Q. 4. *An sit obligatio confitendi peccatum mortale, quod nequit declarari sine manifestatione complicitis, ideo sine ejus infamia?*

R. Recte dicunt, quod non debet aperiri peccatum, cum manifestari non potest sine manifestatione complicitis, si illud sit veniale vel mortale jam confessum; cum tunc nulla sit gravis causa famam proximi prodigendi. Si vero agatur de mortali nondum confesso, nonnulli cum Innocentio III¹ tenent, quod poenitens debeat peccatum suum reticere, si non potest illud confiteri, quin complicem manifestet Confessario, quia praecipuum de integritate Confessionis est positivum: ideo non est anteponendum praecipuo naturali de servanda proximi fama.

Attamen communis evasit sententia contraria, quam sequimur cum sanctis Thoma, Bonaventura et Antonino, nempe poenitentem teneri ad Confessionem etiam cum infamia complicitis, *quando commode non potest invenire alium Confessarium, cui sit complex ignotus*; nam divinum praecipuum integre confitendi debet servari quotiescumque licite servari potest. Atqui satis licite in casu nostro servari potest; cum manifestatio alieni criminis non sit illicita, quando fit ex rationabili causa; tunc enim cessat naturale praecipuum. Ita nonne licet puellae, v. g., ad consilium capiendum vel extra confessionem manifestare dominum suum, qui eam ad inho-

¹ C. *Omnis*, de poen. et remiss. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, n. 489.

nesta allicit? Adde: si teneor confiteri peccatum cum mei infamia, ecur non potero cum infamia alterius maxime consentientis? Complex enim peccando interpretative videtur aliquatenus consentire in sui diffamationem; cum sciat me peccatum confiteri debere.

Diximus *quando commode non potest invenire alium Confessarium, cui sit complex ignotus*. Si enim commode potest alium Confessarium invenire, tenetur illum poenitens quaerere; cum urgeat praecipuum naturale proximi famam quoad potest tuendi. Ceterum passim excusant poenitentem a tali inquisitione: — 1. si urgeat periculum mortis, aut praecipuum annualis Confessionis sive Communionis: vel si poenitens non celebrando aut non communicando incurreret infamiae notam; — 2. si ipse existeret in peccato mortali, et pro inquirendo alio Confessario deberet expectare (in nostra sententia) etiam per diem; — 3. si credatur complex juri suae famae cessisse, v. g., si frater peccasset cum sorore, quam scit a matris comitatu separari non posse, ut alium inveniat Confessarium; — 4. si alicui solito quotidie celebrare aut communicare grave sit id omittere; vel si alias privandus esset Indulgentiae emolumento; — 5. si quis difficulter alteri Confessario conscientiam aperit: vel si propter consolationem, consilium aut firmiorem directionem, quam expectat a pio et docto Confessario, nollet alium quaerere; — 6. excusantur saepe etiam matres ac uxores manifestantes peccata filiorum et viro- rum Confessario, qui eos cognoscit. Id enim communiter faciunt ad consilium petendum, vel ad leniendum dolorem; et nimis ipsis esset durum, si semper cogerentur novos adire Confessarios. Tanto magis, quod graves Doctores censent, non excedere veniale uni vel alteri viro prudenti crimen alterius revelare, etiam sine causa.

Quod autem dictum est de infamia complicitis, item Alasia, Antoine, Billuart, Lugo, alique contra Suarez tradunt de infamia *non complicitis*, v. g., si poenitens occiderit innuptam sororem, sed ex crimine gravidam, quo in casu ad totum peccatum aperiendum deberet etiam explicare circumstantiam graviditatis criminose. Sane adhuc non videtur unius fama tanti aestimanda, ut non servetur Confessionis integritas; maxime cum etiam non complex sit in culpa. Unde D. Bernardus ge-

neratim habet: *De nullo sinistre loquaris, nisi in Confessione, ubi non potes aliter manifestare peccatum tuum*¹.

Neque dicas: *Grave damnum tertio obventurum excusat ab integritate Confessionis*. Nam, ait Alasia, hoc verum est, quando damnum oritur extrinsece ex integritate Confessionis, puta si timeretur, ne Confessarius crimen revelaret. Non vero quando oritur per se et intrinsece ex Confessione ipsa: malum quippe hoc tertio obveniens, sive famæ amissio, eodem quo pœnitentis peccatum, sigillo et oblivionis tegumento obducitur. Alioquin non teneretur pœnitens grave admissum crimen sibi noto Confessario aperire, ne propriam amittat famam vel ne nimis erubescat: quod falsum omnino. Unde Tridentinum: *Ipsa vero hujusmodi Confessionis difficultas, ac peccata detegendi verecundia, gravis quidem videri posset, nisi tot tantisque commodis et consolationibus, levaretur, quæ omnibus digne ad hoc Sacramentum accedentibus, per absolutionem certissime conferuntur*².

43. Q. 5. *Quid de Confessario, qui complicitis nomen exquirat?*

R. Benedictus XIV Bulla *Ad eradicandum*, tam ad vitandam proximi infamiam, quam ad impediendam injuriam Sacramenti, sigilli violationem, scandalum et alia ejusmodi, rigore prohibuit Confessariis omnibus, ne exquirant a pœnitentibus nomen complicitis peccati, vel locum habitationis vel alias circumstantias quoquo modo manifestationem hanc concernentes³.

Et imponit: 1. pœnam suspensionis (ferendæ) ab officio audiendarum Confessionum in Confessarios exquirentes complicitem; cum tamen eidem pœnitenti, si manifestare renuerit, absolutionem denegant. Et excommunicationem ipso facto ac Pontifici reservatam in eos, qui audent docere, voce vel scriptis, licitam esse hanc detestabilem praxim; 2. onus denunciandi intra solitum terminum, nempe 30 dierum sub pœna

¹ In Form. Monast. vitæ. — ² Sess. xiv, c. v.

³ Constitutione *Suprema*, anno 1745; et Const. *Ubi primum*, anno 1746, editis pro Regnis Portugalliæ et Algarviorum (ubi invexerat scandalosus ac perniciosissimus abusus), id jam prohibuerat. Quod demum ad universum orbem extendit, Bulla *Ad eradicandum*, anno, 28 sept. 1746. Agit etiam *De Syn. Diœc.*, l. VI, c. xi. — *V. Liguori, Homo Apost.*, tract. XVI, n. 41. — Ferraris, v^o *Complex peccati*. — *Analecta juris Pontificii*; anno 1858.

excommunicationis ipso facto et reservatæ imponit omnibus qui non quidem ex Confessione propria (ne revelent propriam turpitudinem); sed aliunde noverint aliquem Confessarium exquirere nomen complicitis cum denegatione absolutionis: excepto casu, quo id Confessarius faceret ex quadam animi simplicitate.

Verum aliter est nomen complicitis formaliter exquirere; aliter inquirere circumstantias necessarias ad integritatem Confessionis: hoc secundum vetitum non est; cum id Confessario necessarium sit, ut rectum de pœnitente iudicium efformare valeat, et opportunum ei remedium accomodare, v. g., si agatur de circumstantiis, quæ præter propriam actus deformitatem aliam peccaminosam speciem addant, ut si persona complex sit consanguinea; tunc enim non nisi per accidens complex dignoscitur.

Quid (dices) si jam teneatur in conscientia pœnitens complicitem manifestare, v. g., ad damnum innocentis vel publicum avertendum, ut si agatur de addicto societati secretæ adeo Reipublicæ et Religioni exitiosæ?

Nemini dubium est, quin tunc pœnitens teneatur nomen complicitis manifestare in ipso foro externo. Ob prohibitionem tamen adeo rigorosam a Pontifice expressam, nos dicimus satis esse, si Confessarius pœnitenti imponat obligationem manifestandi socium superiori, qui damnum valeat impedire. Sed numquam ipsi Confessario licebit dicere: *Manifesta mihi*, nisi forsitan solus Confessarius valeat damnum cavere, quod rarum est, neque facile supponendum⁴.

N. 2. — *De causis ab integritate Confessionis excusantibus.*

44. Q. 1. *Quænam causa excusat ab integritate Confessionis?*

⁴ *Quid si pœnitens sponte sua roget Confessarium, ut complicitem corrigat?* Etsi Confessarius absolute loquendo possit ea licentia uti; multa tamen opus erit prudentia et ordinarie non expedit, ut in hisce se immisceat. Et enim ex una parte ipsi incumbit dumtaxat onus cavendi damnum sui pœnitentis, et quidem in Confessione; ex altera Confessarius difficulter assumere poterit istud onus sine periculo scandali et offensionis sui ministerii. Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, n. 492.

R. Nulla est causa excusans a formali Confessionis integritate; cum hæc sit in sensu nostro declaratio peccatorum, quæ quis hic et nunc potest et debet confiteri. Tota quæstio est de integritate materiali: porro duæ causæ solent enumerari ab integritate Confessionis materiali excusantes: impotentia physica, quia impossibilium nulla est obligatio; et moralis, nempe grave et extrinsecum damnum tam spirituale quam temporale imminens pœnitenti vel Confessario vel tertio; quia non censetur moraliter possibile, quod fieri nequit sine gravi incommodo.

Diximus *grave*; parvæ enim difficultatis nulla ratio habenda: *extrinsecum*, quia certe non excusat difficultas ipsi Confessionis intrinseca, etsi notabilis, v. g., magna repugnantia et verecundia in se accusando: ratio quia Confessio ex natura sua est essentialiter laboriosa. Si secus, plerumque ab accusandis mortalibus excusarentur fideles, ac inde rueret ex maxima parte hæc institutio. Tota ergo quæstio est de extrinseca difficultate et impotentia, ob quam ponuntur hi versus:

*Mutus et oblitus, moribundus, surdus et insans:
Qui sibi, Presbytero, fratris pericula veretur;
Quem scrupuli exagitant, aut sacri pacta sigilli.*

a. Primo igitur ob impotentiam physicam ab integritate materiali Confessionis excusantur: — 1. *muti*, quibus sufficit tam in morte quam in præcepto paschali, ut signis modo quo possunt, explicent unum dumtaxat peccatum. Si tamen muti scribere sciant, ex probabiliori et communi sententia tenentur confiteri sua peccata scribendo, nisi subire deberent damnum extraordinarium, vel periculum revelationis¹; — 2. qui non amplius *recordantur peccati admissi*. Item valet de *moribundis*, qui absolvi debent absolute, si voce aut signo confiteantur vel absolutionem petant: conditionate vero, si attritio et confessio præsumi possint aliquo modo, etsi tenuiter probabili; cum agatur de casu extremæ necessitatis; —

¹ Sic aliquando fit confessio a mutis, qui sciunt legere librum qui specimen examinis præ se fert, oculis percurrendo, digito Confessario indicant ubi et quoties deliquerint.

3. *surdi*, qui Confessario respondere nequeunt; neque peccata aperire sciunt. Non tamen *surdastri*, quia debent adduci in aliquem locum remotum; — 4. *ignari idiomatis*, qui possunt absolvi, si signis tantum manifestent peccatorum suorum dolorem, casu quo velint confiteri, atque commode invenire nequeant Confessarium, a quo intelligi possint. Neque tenentur uti interprete, quia Lateranense ait: *Solus peccata confiteatur*; et Tridentinum docet, ex Christi præcepto, ad eos tantum crimina esse deferenda, qui pro potestate clavium remissionis aut retentionis sententiam pronuntiant¹: unde non ultra aggravandus est pœnitens. Adde confiteri per interpretem est onus gravissimum, multis periculis obnoxium, v. g., manifestationis, irrisionis, etc. Hinc S. Concilii Congregatio 28 feb. 1655 declaravit pœnitentem, qui non vult uti interprete, *posse et debere absolvi*².

b. Secundo ob impotentiam moralem, quæ in humanis physica æquivalet, ab integritate materiali Confessionis pœnitens excusatur, sed de omnibus generatim dolens: — 1. si prudenter prævideatur quod Confessarius sit abusus tali manifestatione vel contra pœnitentem ipsum, eum, v. g., sollicitando ad turpia: vel contra tertium, v. g., ipsum postea infamando; ex charitate tenemur hæc impedire; — 2. si grave damnum Confessario ipsi prudenter obventurum timeatur, v. g., si totam audiens Confessionem incurreret periculum pestis vel alterius gravis morbi. Tunc Confessarius potest absolvere pœnitentem infectum, audito uno tantum peccato, uti commune est cum Alasia, Concina, Elbel, Coninchio, Hurtado, Granado, Layman, Muratori, Suarez, Turriano, etc.³;

¹ Sess. xiv, c. v. — V. Liguori, *Homo Apost.*, tract. XVI, n. 55. — *Op. Mor.*, l. VI, n. 494.

² Quod valet etiam pro articulo mortis; verum in hoc casu si pœnitens de vera contritione dubitat, non solum per interpretem, sed etiam publice si aliter fieri non possit confiteri tenetur (quamquam satis est si aliquod veniale confiteatur vel peccatorem se manifestet); id lege strictissima charitatis erga seipsum, qua quis obligator in ultimo vitæ reconciliari cum Deo. Ita Suarez, Cicastillus, Palaus, Vasquez, Cajetanus, Coninchus, Layman, Hurtadus, Bonacina, etc., apud Salmanticenses, contra alios.

³ Est contra Marchionem qui acriter tuetur contrarium, ut refert Benedictus XIV, *De Syn. Dice.*, l. XIII, c. xix. Excipe tamen in omnium sensu

— 3. si imminet naufragium aut prælium; tunc sufficit, si unum audiatur peccatum etsi leve: vel etiam (juxta quosdam) si pœnitentes dicant in genere se esse peccatores; — 4. si scrupulosus confiteatur, et jugiter præteritarum Confessionum timore vexetur, ut docent communiter; — 5. si Confessio non possit fieri sine revelatione sigilli Sacramentalis, quod arctissimum esse debet, ut si confiteatur surdaster, aliis adstantibus; vel si certo prævideatur Confessarius revelaturus.

Ut tamen ratione moralis impotentiae possit reticeri peccatum quod menti occurrit, requiritur: 1. ut desit alius Confessarius, cui sine talis damni periculo pœnitens valeat confiteri; 2. ut Confessio non possit differri sine magna difficultate. Qua in re notamus non licere sacramentaliter absolvere dimidiata confessos ratione magni concursus pœnitentium, qualis potest contingere in die magnae alicujus festivitatis, vel Indulgentiae; est enim periculum absolvendi indispositos, nec casus urget: et contrarium est damnatum ab Innocentio XI, sub n. 59; 3. ut illa duntaxat omittantur peccata, quorum Confessio periculum continet; cum nulla sit ratio cetera reticendi; — 4. ut nunquam mente excidat, quod peccata justa de causa in una Confessione omissa, cessante hac gravi causa, debent aperiri in alia Confessione; nam esto, quod omnia remissa sint, non tamen omnia clavibus Ecclesiae submissa fuere. Non est quidem renovanda tota confessio, cum valida fuerit; sed supplenda (impedimento cessante) in quo illa defuit. Hinc Alexander VII hanc damnavit propositionem sub n. 11: *Peccata in Confessione omissa seu oblita ob instans periculum vitæ aut aliam causam, non tenemur in sequenti Confessione exprimere.*

45. Q. 2. *An Confessio fieri possit scripto?*

R. *De necessitate Sacramenti est, ait Angelicus, quod pœnitens peccata sua manifestet... sed quod fiat manifestatio verbo, non est*

si Confessarius etiam in eo periculo vellet audire integram Confessionem; tunc tenetur pœnitens integre confiteri, cum id sit in favorem Confessarii, ne morbum contrahat, qui potest utique heroica charitate ductus cedere suo juri, si aliud non obstat. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, n. 482.

*de necessitate Sacramenti*¹. Attamen ordinarie loquendo Confessio fieri debet voce, non scripto: idque tum ex Bulla *Inter cunctas* Benedicti XI, ubi habetur: *Nisi articulus necessitatis occurrat, Sacerdoti facienda oris Confessio... exigatur*²; tum ex usu communi Ecclesiae; quia ex orali Confessione melius dignoscuntur pœnitentis dispositiones et fortius a culpis avertitur ob ruborem, quo tenetur, se ipsum ore suo manifestando, accusando, condemnando. Unde erit illicita Confessio aliter facta.

Diximus ordinarie loquendo; nam extante gravi causa, v. g., nimia et extraordinaria verecundiæ, aut linguæ impedimenti, sufficit (prout communiter dicunt Canus, Palaus, Pasqualigus, Salmanticenses, etc.), quod pœnitens scriptura confiteri potest. Tunc dicat postquam Confessarius ejus Confessionem legerit: *Me accuso de omnibus his*³.

COROLLARIUM. — *De Confessione iteranda, et Confessione generali.*

46. Q. 1. *Quandonam adest obligatio repetendi Confessiones?*

R. Pœnitentes cogendi non sunt ad Confessiones iterandas, nisi certo moraliter constet easdem fuisse invalidas; possessio enim stat semper pro earum valore, quamdiu de nullitate non constet, ut recte dicunt Croix, Elbel, Filiucius, alique communiter. Neque dicas: cum adest præceptum et dubitatur de ejus implemento, possidet obligatio præcepti; nam hæc regula currit cum adest præceptum et dubitatur, an actus implementi positus fuerit. Sed cum talis actus jam certo positus est, et solum dubitatur an fuerit validus an invalidus, uti validus reputandus est, juxta illud: *In dubio standum est pro valore actus.*

Quod valet etiam de recidivis, si aliquamdiu post Confessionem dignos pœnitentiæ fructus fecerint, hoc est strenue adversus tentationes et occasiones pugnaverint; illa enim resistentia dat præsumptionem favorabilem. Secus tamen si

¹ Quodl. 1, q. 6, a. 1.

² Extrav. comm., l. V, t. VII, *De privil.*, c. 1.

³ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, nn. 428 et 495; et *Homo Apost.*, tract. XVI, n. 54.

paulo post Confessionem, seu data prima occasione sine ulla resistantia lapsi sunt : qui enim vere dolet et proponit emendationem, saltem per aliquod tempus a peccato se abstinet, vel aliquem saltem conatum adhibet ante relapsum.

47. Q. 2. *Quotupliciter Confessio potest esse invalida?*

R. Confessio potest esse invalida : 1. *ex parte Confessarii*, ut si jurisdictionem non habuit, si citra necessitatem absolverit complicem in peccato turpi ; si est excommunicatus vitandus et notorius ; si formam substantialiter vitiavit ; si absolvere non intendit ; si nullum peccatum intellexit, etc. ; 2. *ex parte pœnitentis*, uti si scienter vel mortale tacuit vel de eo se falso accusavit ; si mortaliter negligens fuit in examinanda conscientia ; si non fuit neque contritus neque attritus ; si non vult tollere occasiones proximas ; si ignorat scitu necessaria necessitate medii, etc. Item rudes et pueri, qui semper in confuso confessi sunt sine specierum et numeri peccatorum distinctione : etsi id fecerint in bona fide, tenentur cum advertunt, ad explicandas species et numerum omissum. Quia licet eorum Confessiones fuerint validæ, tamen semper remanet obligatio supplendi omissa.

48. Q. 3. *An sit iteranda Confessio facta Confessario surdo?*

R. Si Confessio surdo sit facta mala fide, utique iteranda, quia pœnitens peccavit actu quo confessus est ; ideoque nec erat rite dispositus ad absolutionem recipiendam. Si autem bona fide, tunc probabilius docent Suarez, Layman, aliique passim absolutionem valuisse, modo aliqua peccata audita fuerint. Et ideo non esse repetenda, nisi peccata quæ non fuerunt audita ; etenim nulla ex parte pœnitentis intercessit culpa ; et nimis durum videretur eundem subijcere pœnæ iterandi totam Confessionem. Diximus *modo aliqua peccata audita fuerint* ; si enim nullum audierit Confessarius, tunc est iteranda Confessio ; quia sacerdos non potest absolvere, ut recte argumentatur Lugo, nisi præcedat confessio : quod non evenit quando sacerdos nihil prorsus audit, quia Confessio non fit nisi audienti.

Idem fere est de casu, quo vix finita Confessione, pœnitens intelligat Confessarium aliqua peccata non bene percepisse

vel propter somnum vel propter distractionem. Si pœnitens cognoscit præcise peccata quæ Confessarius non bene percepit, ea repetere tenetur ; quia integritas materialis semper supplenda est, quando commode potest. Si vero non cognoscit præcise, adhuc Confessionem repetere debet, si ea brevis sit ; nam hoc non est tantum onus, ut quis liberetur a re tuto exequenda. Si autem Confessio sit generalis vel satis longa, et pœnitens nescit quodnam sit peccatum non satis perceptum, commune est cum Lugo, Salmanticensibus et Sanchez, Confessionem non esse amplius de necessitate repetendam ; non enim præsumendum voluisse Christum imponere præceptum integritatis materialis cum tanto onere, scilicet repetendi omnia peccata nostra in tali casu ; cum jam certum sit multa percepta fuisse. Sed tunc satis est ut pœnitens confiteatur, *se dubitare, an aliqua ex gravibus suis peccatis confessor percepit*¹.

49. *Sed quid (dices) si ipse pœnitens surdus sit, et jam Confessio cœpta sit, neque tamen ob circumstantes possit vox extolli?* Si Confessarius circa initium pœnitentis surditatem advertit, imponat ei, ut redeat alio tempore ac loco opportuno ; interim aliis surditatem patefaciat, si opus sit, ad aufereendam omnem malam suspicionem, quæ concipi posset contra pœnitentem. Si vero hoc advertit in progressu, ne illi imponat alta voce, ut redeat, quia magna daretur suspicio, quod sit confessus mortale. Sed peccata intelligendo, quo potest meliori modo, absolvat eum absolute, si probabiliter dispositum judicat ; sub conditione, si dubitat : et pœnitentiam in hoc casu debet injungere levem, cum alii eam audituri sint.

50. Q. 4. *Quomodo iteranda Confessio, si fit eidem Confessario?*

R. Si Confessarius memoriam non retinet de statu pœnitentis ne in confuso quidem, Confessio iteranda erit ex integro ; quia perinde est, ac si alteri fuisset facta. Si vero memoriam retinet, probabiliter docent Coninchius et Suarez

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, nn. 499 et 500 et seqq. Alii addunt determinandam esse materiam quantum fieri potest : v. g., addendo *eo tempore solebam maxime confiteri tales et tales species peccatorum*.

eam esse repetendam, si defuit in parte essentiali, v. g., in dolore; quia tunc non fuisset Sacramentalis.

Verum in communi ac valde probabili sententia, quam tuentur S. Antoninus, Billuart, Croix, Layman, Lugo, Salmanticensis, Vasquez, etc. (undecumque defectus evenierit, sive ex parte Confessarii, sive ex parte pœnitentis) non est opus Confessionem repetere. Sed sufficit si Confessarius resumat notitiam ejus saltem in confuso, et pœnitens se accuset de sacrilegio patrato, ac defectu admissio in Confessione, atque in communi de omnibus prius declaratis; nam licet prima Confessio fuerit sacrilega vel nulla, adhuc tamen dici posse videtur sufficienter Sacramentalis utpote facta in ordine ad absolutionem obtinendam: vel si non fuit Sacramentalis, ratificatio tamen illius conjuncta cum notitia antecedenter habita a Confessario sufficiens reputatur, ut nunc illa Sacramentalis fiat¹.

51. Q. 5. *Quid statuendum est de Confessione generali?*

R. Statuendum est Confessionem generalem aliis esse necessariam; aliis utilem; aliis vero noxiam. Est *necessaria* iis, qui invalide confessi sunt ex defectu vel proprio vel Confessarii: quibus ideo est injungenda. Est *utilis* iis, quibus causa esse potest vel majoris doloris ob tot peccata simul considerata, vel pacis ac conscientiae tranquillitatis, vel majoris cautionis; quibus propterea consulenda est. Est *noxia* iis, qui scrupulis anguntur, experientia teste; quo enim magis

¹ *Quid si Confessarius memoriam non habeat de statu pœnitentis, sed tantum de speciali pœnitentia injuncta?* Multi graves auctores cum Laymano, Vasquez et Toletto adhuc liberant pœnitentem a confessione iteranda, si ea facta fuit in ordine ad absolutionem. Ratio videtur esse, quia ex sola notitia pœnitentiae injunctae poterit Confessarius sibi iudicium efformare de statu pœnitentis. Quamquam hoc in casu praestat, ut pœnitens aliquam circumstantiam particularem indicet, vel speciale peccatum, ut sic prudenter sese Confessarius gerat. Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, n. 502. Quod si ne meminere quidem specialis pœnitentiae, sed solum recordetur se eam injunxisse, tunc si absolveret (facta praedicta confessione in communi) valide absolveret; cum absolutio caderet in materiam sibi significatam. Sed in nostra sententia male se gereret, ait Liguori (*Homo Apost.*, tract. XVI, n. 44); nam pro sententia proferenda debet sibi iudicium efformare saltem in confuso de statu pœnitentis: quod hic non potest; cum ne de ipsa quidam pœnitentia imposita recordetur.

praeteritorum recordationem curant, eo magis eorum animus confunditur, terretur, conturbatur; ac quo majora exponunt, eo majora exponenda esse dictat inanis eorum formido. Horum morbus oculorum morbo comparari potest, qui quo saepius fricantur, eo acerbius recrudescunt. Huc revocantur qui iterum atque iterum Confessione generali Confessarii iudicio rite peracta, eam de novo renovare volunt nunquam contenti: qui audiendi non sunt. Utique humaniter excipiendi, paterne consolandi, sed firmiter hortandi ut omnino confessarii iudicio acquiescant, si pacem et salutem amant. — Haec generatim loquendo; pro praxi autem duo sunt attendenda:

1. Confessionem generalem plurimum utilitatis conferre iis praesertim, qui vel primam Communionem sunt suscepturi: vel multo abhinc tempore, aut nunquam generaliter sunt confessi, maxime si pluribus fuerint distracti. Item iis, qui stabilem vitae statum ut clericalem, religiosum, aut matrimoniale sunt inaturi: vel qui perfectioni studere cupiunt, quibus etiam valde confert Confessio annualis ac mensilis, saltem summam circa defectus notabiliores: — 2. non raro evenire, ut quae prius non nisi utilis, postea necessaria dignoscatur generalis Confessio, si expertis credere est. Ideo confessarius, data occasione, prudenter et industrie investigando, cognoscat an pœnitens eo in casu sit positus. Neque perdat sustinentiam, si multum temporis impendere debeat; neque enim si multos, sed si bene audierit rationem reddet Domino Deo¹ (G).

¹ Non ergo difficile circa illum se debet exhibere Confessarius. Saltem si non totam vitam, notabilem tamen vitae periodum scrutari pœnitenti permittat, habita ratione illius conscientiae ac profectus. Ceterum, si pœnitens ad illum non inclinatur, ne ad eam adigatur, nisi adsit necessitas absoluta: absit etiam toto caelo, ut Confessarius ad suam curiositatem eam exigat, vel permittat. Ad rem P. Pallavicini, *Il sacerdote santificato per l'amministrazione della Penitenza*: « Ne forcez jamais à faire une confession générale ceux-là surtout que vous entendez pour la première fois, et qui n'ont pas encore en vous une entière confiance, à moins que vous n'en ayez une raison évidente. » Oportet animadvertere quod licet Confessiones generales sint utilissimae, nihilominus non debet Confessarius esse valde rigorosus ad efficiendum, ut Confessiones jam factae repetantur. Unde ait Segneri (II

Art. III. — De Satisfactione.

52. Q. 1. Quid est satisfactio?

R. Satisfactio generatim accepta nomen suum desumit a verbo *facio* et vocabulo *satis*; nam satisfacere nihil aliud est, quam *facere tantum, quantum quis debet*. Sed accepta sensu strictiori, prout hic, solet definiri: *Punitio sui ipsius a Confessario in Pœnitentiæ Sacramento injuncta, et voluntarie a pœnitente suscepta, tam ad compensandam injuriam Deo per peccatum illatam, quam ad redimendam pœnam graviolem per idem peccatum promeritam*.

Dicitur 1. *punitio sui ipsius*; quia tota posita est in laboriosis operibus, quæ hominem interius et exterius affligunt; — 2. *a Confessario in Pœnitentiæ Sacramento injuncta*; quia nos loquimur de satisfactione Sacramentali, de ea nempe, quæ pertinet ad materiam proximam Sacramenti Pœnitentiæ. Hæc autem non alia esse potest, quam quæ *virtute clavium* imponi solet in ipso Sacramento; — 3. *et voluntarie a pœnitente suscepta*; quia licet a Confessario imponatur, spontetamen et suscipi et agi debet a pœnitente; — 4. *tam ad compensandam injuriam Deo per peccatum illatam*; en scopus pœnitentis satisfaciens, jus nempe Dei a se læsum resarciendi quantum saltem in se ipso est; — 5. *quam ad redimendam pœnam graviolem, etc.*; hæc enim pœna omnibus peccatoribus vel in hac vita destinatur, prout expertus est David; vel in vita altera superest certo luenda, videlicet in Purgatorio.

53. Q. 2. Quænam doctrina catholicæ Ecclesiæ circa satisfactionem?

R. Ecclesia catholica contra hæreticos tenet: 1. quod, remissa culpa quoad pœnam æternam, non semper tota remittitur pœna temporalis;

Penitente instruito, c. xv), non esse obligationem repetendi Confessiones nisi in casu manifestæ necessitatis, et in quo error sit evidens. Ita Liguori, *Praxis*, n. 20. — V. Dubois, *Pratique du zèle ecclésiastique*, c. xvii, part. II, Avis aux Confesseurs. — S. Fr. de Sales, *Introduction à la vie dévote*, p. I, c. v. — Stapf, § 599. — P. Gaetano, *L'uomo apostolico*, c. xix: Prudenza in ordine alle confessioni generali.

2. quod hæc pœna temporalis per Christi merita redemi potest laboriosis pœnitentiæ operibus¹.

Prob. pars I: *Remissa culpa, non semper tota remittitur pœna temporalis*. Id jam fuit definitum in Tridentino: *Si quis dixerit totam pœnam simul cum culpa remitti... semper a Deo; satisfactionemque pœnitentium non aliam esse quam fidem, qua apprehendunt Christum pro eis satisfecisse, anathema sit*². Merito autem id factum docet Augustinus, *ne scilicet culpa putaretur parva, si cum ea finiretur et pœna*³. Et Cyprianus ait: *Dominus orandus est, Dominus nostra satisfactione placandus*⁴. Confirmatur: 1. exemplo Davidis; ipse quidem adulterii veniam a Deo fuit consecutus, ut patet illis Prophetæ verbis: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum*⁵; sed in pœnam obiit ei filius ex adulterio susceptus, quem maxime diligebat: *Verumtamen quia blasphemare fecisti inimicos Domini, filius qui tibi natus est, morte morietur*. Igitur Dominus non amplius recordatur peccati mortalis remissi, sed quoad culpam et pœnam æternam; non autem quoad temporalem pœnam; — 2. perpetua Ecclesiæ praxi, quæ pro peccatis quovis tempore pœnas imposuit. Quare Tridentinum iterum habet: *Si quis post acceptam justificationis gratiam cuilibet peccatori pœnitenti ita culpam remitti, et reatum pœnæ deleri dixerit, ut nullus remaneat reatus pœnæ temporalis exolvendæ vel in hoc sæculo vel in futuro in purgatorio, antequam ad Regna cælorum aditus patere possit, anathema sit*⁶. Dictum est non semper totam pœnam remitti; nam aliquando vere tota remittitur, si nempe contritio ac charitas vehementissima sit. Quo enim est vehementior, eo magis satisfacit; nam ferventior ille actus est etiam meritorius, et accipit gratiam sibi correspondentem, uti docet Gonet ex Angelico⁷.

¹ Hæretici docent satisfactionem quamcumque esse rem mere politicam, quæ inducta est ad aliorum exemplum, ad scandalum reparandum et mores probandos: simulque contendunt opera satisfactoria, etsi dura, non posse habere rationem satisfactionis propriæ dictæ, quæ nempe Deum placare valeat: — 1. quia remissa culpa, nulla remanet pœna, sicut in Baptismo; negant iccirco Purgatorii existentiam, rejiciunt Indulgentiarum thesaurum et mortuorum suffragia contemnunt; — 2. quia offensa illata est infinita, ad quam nullam habent proportionem humanæ satisfactiones, quæ insuper censi debent injuriæ Salvatori, qui satisfactionem pro nobis omnibus obtulit infinitam.

² Sess. xiv, can. xii. — V. Billuart et Alasia.

³ Tract. CXXIV in Joann.

⁴ *De lapsis*. Alios Patres mittimus, cum ultro fateatur Calvinus sibi contrarios.

⁵ II Reg. xii. — ⁶ Sess. vi, can. xxx. — ⁷ *De pœn.*, disp. ult. vi, a. 2.

Probatur pars II: *Hæc pœna temporalis per Christi merita redimi potest laboriosis pœnitentiæ operibus, id est pœnis vel a Sacerdote inflictis, vel sponte a Pœnitente susceptis, vel a Deo immissis et patienter toleratis.* Hoc sane modo Ninivita a se ipsis cohibuerunt pœnam mortis et excidium urbis universæ¹. Et in novo Testamento legitur: *Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*²:... *Nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis*³; atqui ridiculum esset laboriosa hæc pœnitentiæ opera tam vehementer commendare, nisi Deus per ea placari posset, et sic redimi pœna peccatis debita. Neque vero, ait Tridentinum, *ita nostra est satisfactio hæc, quam pro peccatis nostris exolvimus, ut non sit per Christum Jesum; nam qui ex nobis, tanquam ex nobis nihil possumus, eo cooperante, qui nos confortat, omnia possumus; ita non habet homo unde gloriatur: sed omnis gloriatio nostra in Christo est, in quo vivimus, in quo movemur, in quo satisfacimus, facientes fructus dignos pœnitentiæ, qui ex illo vim habent; ab illo offeruntur Patri; et per illum acceptantur a Patre*⁴. Et postea definit: *Si quis dixerit pro peccatis quoad pœnam temporalem minime Deo per Christi merita satisfieri pœnis ab eo inflictis et patienter toleratis vel a Sacerdote injunctis, sed neque sponte susceptis, et jejuniis, orationibus, elemosynis vel aliis etiam pietatis operibus;... anathema sit*⁵.

¹ Jonas III.

² Matth. III. — ³ Luc. XIII.

⁴ Sess. XIV, c. VIII. — V. Liguori, *Opera Dogmatica*, etc.

⁵ Ad Protestantium autem commentum contra primam conclusionem dicimus cum Angelico, in Baptismo non tolli quidem concupiscentiæ fomitem; sed certo remitti totam pœnam etiam temporalem, quia homo participat totaliter virtutem Passionis Christi; cum ei et commoriatur et conspeliatur et regeneretur ad vitam novam omnino. In Pœnitentia vero homo consequitur virtutem Passionis Christi tantum secundum modum propriorum actuum qui sunt materia Sacramenti (5 p., q. 86, a. 4). Et sane, ait Tridentinum (sess. XIV, c. VIII), *divinæ Justitiæ ratio exigere videtur, ut aliter ab eo in gratiam recipiantur, qui ante baptismum per ignorantiam deliquerint; aliter vero qui semel a peccati et dæmonis servitute liberati et accepto Spiritus sancti dono, scienter templum Dei violare et Spiritum sanctum contristare non formidaverint.* Hinc illud Apostoli ad Coloss. I: *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea.* Ad illud, quod contra secundam conclusionem effutiunt, animadvertimus cum eodem Tridentino satisfactiones nostras esse quidem finitas, sed infinitas quoad valorem quodammodo evadere; quia a Christo, in quo satisfacimus, vim habent, ab illo offeruntur Patri, et per illum acceptantur a Patre. Ex quo illud etiam fit, ut non ei injuriam; sed gloriam afferant et honorem.

54. Q. 3. *An Confessarii debeant satisfactionem imponere?*

R. Affirmative: Confessarii possunt et debent satisfactiones pœnitentibus imponere, et hoc Tridentinum definit: *Si quis dixerit claves Ecclesiæ esse datas tantum ad solvendum, non etiam ad ligandum; et propterea Sacerdotes, dum imponunt pœnas confitentibus, agere contra finem clavium et contra institutionem Christi, ... anathema sit*¹. Hujus autem constantis Ecclesiæ praxis testes sunt inter cetera veteres pœnitentiales libri ac canones. Idque sub gravi a Confessario requirit triplex ejus qualitas, ministri, judicis et medici. Qualitas ministri exoptulat, ut quantum in se est, Sacramenti integritati consulat; ad hanc autem satisfactio pertinet. Qualitas judicis, ut pœnas delictis commensuratas infligat. Qualitas tandem medici, ut præscribat pharmaca, quæ idonea sint tam ad sanandos morbos contractos, quam ad eosdem vitandos in posterum: *Habeant autem præ oculis* (Confessarii), monet idem Tridentinum, *ut satisfactio quam imponunt, non sit tantum ad novæ vitæ custodiam et infirmitatis medicamentum; sed etiam ad præteritorum peccatorum vindictam et castigationem.*

Attamen probabiliter contendunt (contra plures et graves auctores) Mazzolta, Lugo, et Salmanticenses Confessarium non peccare nisi venialiter ex parvitate materiæ, si nempe ob venialia, vel mortalia jam confessa et remissa levis pœnitentia esset imponenda, et Confessarius eandem voluntarie omitteret; etsi enim satisfactio sit pars Sacramenti, non est tamen pars essentialis, sed integralis. Neque defectus in materia levi videtur gravis irreverentia, ideoque gravis culpa.

55. Hic advertendum: ex praxi Ecclesiæ danda est absolutio sine pœnitentiæ impositione moribundo qui in ipso Confessionis actu subito amittit sensuum usum et cognitionem. Non tamen impositio satisfactionis potest omitti tempore Jubilæi vel Indulgentiæ plenariæ; contrariam sententiam Benedictus XIV reprobat *tanquam laxiorem*, Encyclica *Inter præteritas*, dicens non posse putari verum pœnitentem qui hoc prætextu vult se eximere ab implenda satisfactione

¹ Sess. XIV, can. XV. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, n. 506.

Sacramentali; nam Indulgentiæ conceduntur ad infirmitatis auxilium, non in negligentiae fomentum. Deinde ut pœnitens posset se per Indulgentias liberare a satisfactione certo debita, certus esse deberet sese illas lucraturum; atqui sine speciali Dei revelatione hanc certitudinem habere non potest. Et licet certo quis Indulgentiam sit lucraturus; semper tamen debet aliquam pœnitentiam implere, ne Sacramentum mutilum remaneat¹.

56. Q. 4. Quæ, quanta esse debet satisfactio, et quando imponenda?

R. Ad 1: Ad qualitatem quod attinet satisfactionis, ea debet esse vindicativa et medicinalis; dicente Tridentino, satisfactiones esse imponendas non solum ad novæ vitæ custodiam; sed etiam ad præteritorum vindictam et castigationem. Satisfactio vindicativa seu pœnalis est quodcumque opus bonum injunctum in Sacramento, v. g., oratio, eleemosyna, jejunium, etc.²; nam in statu naturæ lapsæ quæcumque virtuosa actio habet rationem pœnæ, quia omnes post amissam justitiam originalem ad terrena et propria commoda proni sumus.

Satisfactiones vero medicinales sunt illæ quæ, ut verbis utamur Tridentini, medentur peccatorum reliquiis; et vitiosos habitus male vivendo comparatos contrariis virtutum

¹ Quæ ratio demonstrat non posse imponi totam pœnitentiam sub conditione reincidentiae; si enim pœnitens non ceciderit, mutilum erit Sacramentum: adde tunc nulla satisfactio vindicativa. Diximus totam; aliqua enim salutariter sic potest imponi pro evitando relapsu: « Mais il faut ici faire attention à deux choses: la première, c'est que les pénitences ne soient pas trop difficiles, parce qu'on ne les fait pas; et, une fois que le pénitent y a manqué, croyant avoir manqué aux engagements pris avec le confesseur, il se déconcerte et se remet à pécher sans retenue; la seconde, c'est que quelques-uns considèrent ces pénitences comme une amende, et, pourvu qu'ils payent le tribut de cette aumône, etc., ils continuent à pécher comme auparavant. Il faut donc ici user grandement de réserve et de circonspection pour apprendre aux pénitents la manière dont ils doivent se les rendre profitables. » Beato Leonardi, *Discorso mistico-morale da farsi dopo la missione per unire in sacra lega tutti i Confessori*, § 29.— Ferraris, *Bibl.*, v^o Pœnitentiæ Sacramentum, art. 5.

² Per hæc tria Deo omnia damus: per orationem bona animæ; per jejunium bona corporis; per eleemosynam bona fortunæ.

actionibus tollunt. Audiatur S. Alphonsus: Imponantur opera carnis coercentia pro peccatis sensualibus, eleemosynæ pro peccatis avaritiæ, oratio pro blasphemis, etc. Sed considerandum quid magis expediat, aut magis utile sit pœnitenti: quamvis autem maxime utile sit imponere Sacramentorum frequentiam, orationem mentalem et eleemosynas; nihilominus praxis habet, has reddi damnosas iis, qui aut nihil aut parum habuerunt horum usum. Satisfactiones utiles generatim pro omnibus hæc solent esse, nimirum aggregari ad aliquam congregationem: quolibet vespere (saltem ad tempus) actum doloris elicere; et quolibet mane propositum renovare dicendo cum S. Philippo Nerio: Seigneur, que vos mains restent étendues sur moi tout ce jour, pour que je ne vous trahisse point: visitare quotidie SS. Sacramentum, et imaginem quoque Mariæ, ab eis perseverantiæ gratiam postulando; Rosarii saltem tertiam partem recitare et ter Salutationem Angelicam mane, meridie et vespere dicendo: Ma mère, soutenez-moi aujourd'hui pour que je n'offense pas Dieu¹; cum cubitum iverint, dicere in lecto: Maintenant je devrais être dans le feu de l'enfer; vel etiam dicere: Un jour je dois mourir dans ce lit. Qui vero legere sciunt, et potissimum Ecclesiastici, quotidie legere aliquem librum de rebus spiritualibus sagentem². Cum vero inter vitia ferme semper sit

¹ Hanc tamen pœnitentiam ter recitandi Salutationem Angelicam cum prædicta supplicatione ego plerumque solitus fui injungere, aut saltem consulere iis, qui eam non solebant frequentare. Ita Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, nn. 5 et 16; *Homo Apost.*, tract. XVI, n. 54; et tract. XXI, l. VI, nn. 5 et 6, ubi remedia generalia et particularia scite assignat peritissimus Antistes, qui ea in sacro ministerio 50 annorum spatio probaverat. It. *Praxis confessorii*, nn. 11 et seqq.

² V. Pinamonti, *Il direttore*, ecc., c. VIII.— Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, n. 514. Hic duo notanda: — 1. non sunt imponenda jejunia pueris, rusticis, opificibus continuo labore defatigatis; nec filiisfamilias qui nimiam jejunando admirationem parentibus injicerent, aut etiam eos offenderent. Nec sunt injungendæ peregrinationes, aut proluxæ preces, aut eleemosynæ mulieribus sub potestate viri constitutis; nec pauperibus magno labore victum sibi comparantibus; — 2. non sunt imponendæ pœnitentiæ multis operibus diversis implicatæ; quia memoriter teneri non possent; nec ordinariè saltem, pœnitentiæ nimis naturæ repugnantes; v. g., signare crucem cum lingua in terra, invisere inimicos, etc. Imprudenter etiam generatim imponitur

aliquod prædominans, ex quo cetera originem habent, in hoc Confessarius attente inquirat, et huic medicinam majori studio accomodet, ita ut ipso avulso, vitia cetera corruant.

57. R. Ad 2 : Quod pertinet ad quantitatem ac mensuram satisfactionis, præ oculis habendæ sunt tum criminum gravitas, tum facultas pœnitentium. Relate ad criminum gravitatem considerari debent eorum species, numerus et circumstantiæ : relate ad facultatem pœnitentium satisfactio accomodanda est eorum statui, sexui, ætati et conditioni. Monet Salesius, non esse gravandum pœnitentem multis rebus, maxime si diversis, ne confundatur et terrefiat. Ceterum pro praxi notamus cum Gury : « Illa censenda est pœnitentia gravis, saltem ex hodierno Ecclesiæ more, quæ respondet operi, quod sub gravi ab Ecclesia injungitur, vel quod sub gravi ex se obligaret, si præciperetur. Hinc pœnitentia gravis erit et pro peccato gravi ordinariè sufficiens, Missam unam audire, uno die jejunare, recitare Rosarium (etiam solam tertiam partem), Officium parvum B. Virginis, Litanias Sanctorum, Psalmos pœnitentiales, Viam Crucis agere, meditari per tertiam horæ partem et similia. Non autem erit gravis pœnitentia, si Psalmus *Miserere* tantum imponatur, vel quinque *Pater* et *Ave* una vice tantummodo » (H).

58. R. Ad 3 : Ad tempus quod spectat satisfactionis imponendæ, etsi ea etiam post absolutionem possit imponi, ut docent communissime, quia in re non est essentialis, et statim ei unitur illam postea imponendo ; tamen ordo judicii et consuetudo generalis postulat, ut imponatur ante : sic etiam dispositio pœnitentis melius cognosci potest.

59. Q. 5. *An minui possit satisfactio Sacramentalis ?*

R. Sunt casus, in quibus Confessarius levissimam satisfactionem imponere debet, uti est percussio pectoris, invocatio Nominis Jesu : et sunt casus, in quibus non levissimam, sed culpæ minorem potest injungere.

Primo levissimam imponet : — 1. si jam pœnitentem

pueris ut veniam petant a parentibus, vel ab aliis inobedientiam, irreverentiam, aut furtula ipsis facta, quia sæpe odiosam reddunt Confessionem, et plerumque omittuntur.

satisfecisse advertat, uti si eum inveniat vehementissime contritum ; — 2. si pœnitens sit impos mentis aut mortis proximus aut valde debilis ; quia tunc major pœnitentia evadit moraliter impossibilis¹ ; — 3. si meticulosus sæpius redit inter eandem horam cum levissimis culpis : ne nimia pœnitentia gravatus magis animo angatur in ea implenda.

Secundo potest Confessarius leviolem, licet non ita improportionatam injungere pœnitentiam, id est talem, ut dici quidem possit eam esse gravem in se, licet non secundum omnem mensuram : — 1. tempore Jubilæi vel Indulgentiæ plenariæ ; nam et hoc modo bene solvitur pœna vindicativa ; — 2. ob ea verba, quæ in ipsa forma absolutionis exprimuntur : *Quidquid boni feceris vel mali sustinueris, sit tibi in remissionem peccatorum*, etc. Ita docet sententia longe probabilior et communior cum D. Thoma² ; non enim Ecclesia voluit hæc verba a Confessario frustra pronuntiari, bene vero, ut omnia bona opera pœnitentium, quamvis propria electione peragenda, ad satisfactionis Sacramentalis meritum eleventur ; — 3. ob prudentem timorem, ne pœnitens illam sit impleturus, uti ferme omnes affirmant. Licet enim, juxta divinæ Justitiæ rationem, exigatur satisfactio peccatis adæquata ; ex divina tamen Clementia ratio simul habenda est virium tam corporis quam animi pœnitentium. Id deducitur ex ipso Tridentino, quo præcipitur Confessario, ut satisfactiones quidem imponat *pro qualitate criminum* : sed etiam *pro pœnitentium facultate, quantum prudentia suggesserit*. Ad rem Angelicus : *Sicut medicus aliquando*

¹ Habet Rituale R. : *Agris non esse injungendam gravem pœnitentiam ; sed indicandam tantum illam, quam si convalescerint, opportuno tempore peragant*. Quod si infirmus sit in mortis articulo aut sensibus destitutus, potest absolvi sine alia pœnitentia ; at quando fieri potest, semper aliqua imponatur, ut osculari crucifixum, invocare nomina Jesu et Mariæ, saltem in corde, etc. Non autem expedit infirmo pro pœnitentia imponere, ut patienter incommoda infirmitatis sufferat ; hoc enim potest esse illi multorum serupulorum occasio. Contra recte advertunt Salmanticenses, quod si infirmus possit satisfacere per eleemosynas, istas utique esse a Confessario injungendas, nam quilibet tenetur eam facere, quam potest, pœnitentiam. — V. Liguori, *Homo Apost.*, tract. XVI, n. 49.

² Quodl. 3, a. 28. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VI, n. 507.